

Augusti 1968 – en studie i sovjetologi

De skakande händelserna i Tjeckoslovakien för ett år sedan söker fortfarande sin förklaring. I augusti 1968 störtades inte bara Dubceks verk, utan tilltron till Sovjetunionens fredsvilja störtade också samman. Reaktionen inte minst inom världens kommunistpartier blev stark. Hur kunde detta ödesdigra beslut fattas? Vem gjorde det? Redaktör T Norwid, en av våra bästa kännare av utvecklingen inom Sovjetunionen, söker giva ett svar. Samtidigt begagnar han tillfället att förklara hur den sk "sovjetologen" arbetar, alltså hur det går till att tränga bakom all mörkläggning av arbetsformerna bakom järnridån.

När Sovjetunionen i augusti 1968 bestämde sig för att tillsammans med begränsade styrkor från sina satellitländer rycka in i Tjeckoslovakien, fattades beslutet härom av den sk politbyrå. Man skulle tro att ett beslut som aktiverade armén och påverkade hela staten skulle ha fattats av ett regeringsorgan. Men så förhöll det sig ej. Politbyrå är ett partiorgan. Där placerades den ledande eliten inom det sovjetryska kommunistpartiets centralkommitté.

Det formellt högsta organet i den sovjetryska partihierarkin är partikongressen. Den skall samlas vart fjärde år. Här är ej platsen att diskutera hur delegaterna till kongressen utses — att där finns plats för manipulationer är uppenbart, och partimedlemmar, som inte passar partifunktionärerna, har knappast möjlighet att bli valda. När kongressen sammanträder, väljer den som fungerande högsta organ mellan kongressens sessioner centralkommittén (CK). När denna i sin tur sammanträder är dess plenum kongressens ställföreträdare och alltså högsta beslutande organ. Detta gäller i dag, men under Stalin gällde det inte, ty han sammankallade praktiskt taget aldrig CK:s plenum. Det var Chrustjov som återupprättade CK och återinsatte den i dess stadgeenliga position. Det var med dess hjälp som han eliminerade Molotov, Malenkov och Kaganovitj år 1957.

CK väljer i sin tur ett antal verkställande organ, av vilka politbyrå med sina 11 medlemmar är det viktigaste.

Den drar upp riktlinjerna för partiets politik och därmed för regeringen. Genom att vissa av dess medlemmar placeras ut i andra organ har politbyrån insyn i och kontroll över dessa. Så utgörs den tre av politbyråns medlemmar av en premiärminister, Kosygin, och två vice premiärministrar. Men det förtjänar alltså att understrykas, att dessa tre har sin myndighet inte av att de sitter i regeringen utan av att de tillhör de 11 i politbyrån.

Utöver de 11 sitter i politbyrån 6 suppleanter. De är ej röstberättigade, vederligen inte ens när ordinarie medlemmar av politbyrån är frånvarande från ett sammanträde. De utövar sitt inflytande genom att de är specialister eller politiska personligheter, såsom Grisjin, fackföreningsmannen, eller Ustinov. Avgörandet ligger hos de 11. Och eftersom för närvarande, och inte sedan Stalins tid, någon medlem i politbyrån utövat absolut diktatur, faller politbyråns sina avgöranden när så är nödvändigt efter omröstning. En majoritet på 6 råder alltså över, eller kan i vissa fall komma att råda över, en minoritet på 5.

Vi kan här förbigå att CK också utser andra organ, av vilka sekretariatet och partiets kontrollbyrå får anses vara de viktigaste. Alla, som kommer så högt upp som till dessa organ, utövar inflytande och har makt. De regerar, vare sig de sitter i regeringen eller inte. Men var de än sitter, eller vilken deras skicklighet och förmåga är, lyder de under de 11.

Hur fungerar politbyrån?

Vad som just nu i första hand intresserar oss är hur politbyråns maskineri fungerar. Vilka faktorer gör att vissa medlemmar har större inflytande än andra? Hur utjämnas åsiktsmotsättningarna mellan medlemmarna, och hur reagerar minoriteter mot majoriteter? Kan det finnas en inre opposition inom politbyrån, och hur mycket inflytande kan en sådan ha? Och av vilka personer består eventuella grupperingar, och vilka förankringar har de inom analoga grupperingar inom CK i första hand och inom det sovjetiska samhället?

Att få sådana frågor direkt besvarade är omöjligt. CK omger sig med all tänkbar hemlighetsfullhet. Vi kan spekulera och gissa. Efter någon tid, som kan variera mellan månader och år, kan den politiska utvecklingen visa om vi gissat rätt eller fel. Ibland får vi också grundvalar och premisser, som duger för att vi skall kunna bedöma aktuella situationer. Chrustjovs avstaliniseringstal 1956 kunde inte döljas länge, och partikrisen 1957, den s k Malenkov—Molotov-krisen, publicerades ju omedelbart. Samma gäller Chrustjovs fall 1964, där skeendet kunde bedömas bland mycket annat genom att studera hans efterträdare. Vid sådana tillfällen finns alltså möjlighet till mera omedelbar konfrontation mellan våra spekulationer och prognoser å ena sidan och Sovjetpolitikens verkliga förlopp å den andra.

Dessutom är mörkläggning av händelserna i Sovjetunionen inte hundra-

procentigt effektiv. Misstag kan begås av landets massmedia. Fler sovjetmedborgare än förr reser utomlands. Avhoppare berättar mycket och gärna, fastän kanske inte alltid korrekt. Vad som händer inom CK och dess organ är naturligtvis svårast att få reda på, och därvidlag rör det sig oftare om indicier än om riktiga informationer: ingen har så vitt man vet suttit gömd under bordet då politbyrån sammanträtt.

Sovjetologens villkor

Skeptiker i väster använder ofta uttrycket, att det inte existerar något vetande om Sovjetunionen, endast olika grader av icke-vetande. Men detta är en sanning med modifikation. Allt är inte spekulerande. Man kan skaffa sig rätt exakta kunskaper om sovjetsystemet, om doktrinen och om det sätt, på vilket denna doktrin influerar olika miljöer och omständigheter. En hjälp är också orientering i Sovjetunionens historia, politisk personkunskap samt konsten att läsa och förstå sovjetpressen och att känna den kommunistiska politiska jargongen, dubbelspråket. Lång erfarenhet och omdömesförmåga behövs hos sovjetologen som hos andra. Men allt spekulerande kräver dessutom konstruktiv fantasi, så att man kan skapa en bild, en trovärdig vision att hålla fast vid i väntan på att den blir bekräftad — eller visar sig vara oriktig. Sovjetologien är kanske snarare konst och andlig disciplin än systematiserat vetande. Det finns lyckade konstverk och misslyckade. Men

det finns inget annat val än att utöva sin konstnärliga verksamhet.

Frågan om politbyråmedlemmarnas makt och inflytande kan inte besvaras enbart med hänvisning till deras begåvning, ålder, erfarenhet eller partiförtjänster. Varje medlem av politbyrån har redan då han väljs en förankring inom någon grupp, som inom CK representerar vissa intressen, som kan vara politiska eller ekonomiska. CK utgör ett litet parlament för sig med 195 medlemmar samt 165 ej röstberättigade sk kandidater. Det är uppenbart att här måste olika grupper inom samhället vara representerade, sådana som partiapparaten, armén, säkerhetsorganen, teknokraterna, massorganisationerna eller andra. En politbyråmedlem om vilken man vet att han har stöd t ex inom armén eller inom partiapparaten, anses ha en starkare ställning än den som saknar sådant stöd. Man kan t o m ställa upp en rangordning mellan de olika maktgrupperna. Den blir ungefärligen: partiapparaten, säkerhetsorganen, armén, teknokrater och vetenskapsmän, olika slag av inrikes polisorgan, ekonomiska företagsledare och slutligen massmedia.

Det är en känd företeelse i Sovjets historia att politiska ledare, som strävat efter ensam diktatorisk makt, börjat sin verksamhet med att samla "maktens instrument" i sin hand. Stalin koncentrerade sig på partiapparaten och säkerhetsorganen i deras dåtida utformning. Detta räckte för att han skulle kunna

kontrollera alla andra maktinstrument. Under partikrisen 1957 stödde sig Chrustjov på armén och teknokraterna — han hyste då inte tillräckligt förtroende för partiapparaten och för säkerhetsorganen, vilkas chef var den beryktade general Serov. Tack vare detta lyckades han oskadliggöra andra maktinstrument, som den sk antipartigruppen stödde sig på. Bresnjev och Kosygin utnyttjade, då de 1964 störtade Chrustjov, partiapparaten och säkerhetstjänsten. Det är tydligt, att partiapparaten normalt utgör maktinstrumentet nr 1. De andra varierar vad beträffar politisk effektivitet beroende på omständigheterna. Den politiska styrkan hos armén eller hos säkerhetsorganen kan vara större eller mindre under olika historiska etapper, och detsamma kan sägas om de andra maktgrupperna.

Efter den politiska utveckling som försiggick i Tjeckoslovakien efter Novotnys fall har sålunda sovjetarméns politiska inflytande ökat betydligt. Detta är naturligt, ty vad som hände i Tjeckoslovakien föreföll kunna ifrågasätta den sovjetiska kontrollen över satellitbältet både på det militära planet och på det politiska.

Augusti 1968

Mot denna bakgrund är det kanske lättare att söka skapa sig en uppfattning om styrkeförhållandena mellan de olika grupperingarna inom politbyrån, och detsamma kan naturligtvis göras inom sekretariatet. Det är betydligt svårare

att göra samma försök inom CK som helhet: dess politiska geografi är både komplicerad och mera flytande. Åsiktsbildningens fördelning mellan olika grupper inom CK bottnar i olika utvecklingstendenser och strävanden inom hela sovjetsamhället, och sådana tendenser förändras ibland mycket snabbt. Vi vet, att någon gång mellan den 1 och 21 augusti 1968 bildades en majoritet inom CK, och den tvingade politbyrån att ändra sitt beslut om den politiska linje som skulle följas gentemot Tjeckoslovakien. Det finns också indicier på hur denna majoritet var sammansatt.

Allt tyder på, att denna majoritet bestod av CK-medlemmar, som på ett eller annat sätt var knutna till armén — dvs de höga militärer som finns inom CK —, vidare medlemmar som var knutna till säkerhetsorganen, och slutligen av talrika partifunktionärer, som tillhörde den äldre generationen. Inom dessa grupperingar finns en tradition för att lösa politiska tvister med våld. Dessa grupper hade också sina företrädare inom politbyrån.

Ungefär tre veckor före invasionen i Tjeckoslovakien accepterade politbyrån den handlingslinje i den tjeckoslovakiska frågan, som framgick av den sk Bratislava-resolutionen. I Bratislava beslöt ett toppmöte, i vilket satellitländernas partier var företrädade, att reformprogrammet i Tjeckoslovakien skulle i princip få fortsätta. Det anses, att inom politbyrån skall rösterna här för ha stått 6 mot 5. Bland de 6 befann

sig otvivelaktigt Kosygin, som redan utomlands hunnit avge löften om att en militär aktion mot Tjeckoslovakien inte skulle komma i fråga. Vidare torde Suslov ha hört dit; han måste ha varit medveten om vad ett militärt ingripande skulle ha för följder på det världskommunistiska planet. På samma sätt bör Sjelepin ha röstat, eftersom han måste ha förstått hur reaktionen skulle bli på fackföreningsplanet över hela världen. Till dessa tre anses ha slutit sig politbyråmedlemmarna Masurov, Kirilenko och Voronov, alla tre typen tjänsmän, som knappast kan ha talat för någon militär aggression. Mot dessa 6 kunde alltså ha stått Bresnjev, som är känd för att ha stöd inom armén och som måste taga hänsyn till militärernas krav, Pelsje, som har en bakgrund i stalintidens säkerhetsorgan NKVD, och Sjelest, som är den ukrainska republikens ledare och som bör ha haft all anledning att frukta att smittan från Tjeckoslovakien skulle nå gränslandet Ukraina. Återstår Podgorny, som i varje fall är känd för att hålla på Sovjetimperiets prestige, och slutligen Polianskij, om vilken man egentligen inte vet något alls.

Den 20 augusti sammanträdde så CK i plenum och förkastade Bratislawabelsluten. Därmed var politbyrån desavouerad. Teoretiskt kunde den ha vidhållit sin ståndpunkt, men då hade en maktkamp uppstått som i varje fall

skulle ha medfört att någon eller några av politbyråns medlemmar hade fallit. I praktiken sammanträdde den och ändrade sitt tidigare beslut. Majoriteten inom politbyrån förändrades. Envisa rykten vill göra gällande, att detta skedde genom att en man förändrade sitt votum, och denne man skall ha varit Kosygin. Han bör i sin ställning ha insett att det inte fanns någon möjlighet att göra motstånd mot CK:s majoritet, alldeles särskilt inte som till denna majoritet hörde armén. En kris mellan armén och delar av partiet måste till varje pris undvikas.

Det som hände förra året, förklarar i sin tur åtskilligt av vad som nu i år utmärkt sovjetisk både inrikes- och utrikespolitik. Tendenserna är uppenbart "neo-stalinistiska". Det förefaller vara den äldre generationen inom partiapparaten som dominerar, en generation som inte glömt den stalinistiska epoken och den absoluta makt som partiapparaten, under Stalin, då hade i sin hand. Det är också denna grupp av partifunktionärer som i strid mot partiets tradition tillåtit arméns politiska aktivisering. Denna aktivisering utgör i sin tur priset för det stöd som armén kan väntas prestera som skydd mot en väntad politisk offensiv från den yngre generationen inom partiapparaten, vilken har mera förståelse för moderna tiders krav och sluter sig till teknokraterna och de intellektuella.